Emanuela Dima

LEXICUL PĂSTORESC ROMÂNESC ÎN PERSPECTIVĂ ROMANICĂ. POZIȚIA ELEMENTELOR LEXICALE MOȘTENITE DIN LATINĂ ÎN ANSAMBLUL ROMANIC[1]

1. CONSIDERAȚII GENERALE

Preponderența păstoritului ca mod de subzistență economică, cu o predilecție constantă, sesizabilă încă din vechime, la nivelul tuturor ramurilor etnice româneşti, a făcut ca atenția specialiştilor din mai multe domenii ştiințifice să fie atrasă, încă de la bun început, de particularitățile acestei trăsături a existenței româneşti.

Nevoia de sinteză asupra unor perioade vechi din istorie pentru care sursele documentare sunt precare sau nu există deloc, aspect asociat cu apariția timpurie a unor rezultate, fie şi numai parțiale, ale studiilor lingvistice româneşti (dar mai cu seamă străine), a făcut ca primele concluzii referitoare la perioada veche a istoriografiei româneşti să fie impuse mai cu seamă de lucrările lingvistice. După cum era de aşteptat însă, rezultatele acestor studii au la bază analize ale unor fapte de vocabular, prea puțin coroborate cu cele din domeniul etnografic, etnologic sau chiar istoric. În consecință, la nivelul anumitor studii lingvistice româneşti şi îndeosebi străine s-a încercat, printr-o analiză bazată exclusiv pe unele fapte de vocabular şi îndeosebi pe interpretări discutabile ale etimologiei unei părți a lexicului românesc (şi ne referim aici mai cu seamă la componenta de substrat), impunerea unor concluzii referitoare la perioade vechi din istoria românilor. Evident, acest efort a ignorat faptul că „nicio limbă nu reflectă istoria socială integral şi cu perfectă fidelitate" (Coteanu ILR II: 17).

Astfel, unele sinteze de limba română[2] au încercat impunerea cu titlu de concluzii istorice a unor generalizări bazate pe date etnografice insuficiente sub aspect cantitativ şi fugar interpretate privitoare la **tipologia păstoritului** intra şi transcarpatic, îndeosebi pentru etape istorice vechi, insuficient cunoscute prin

[1] Pe baza textului prezentat în cadrul Conferințelor Academiei Române din ciclul *Limba română şi relațiile ei cu istoria şi cultura românilor* la 26 martie 2009.

[2] Ne referim mai cu seamă la scrieri ale unor lingvişti români bine cunoscuți, printre ei Sextil Puşcariu, în a cărui lucrare fundamentală (*Limba română*) este inclus un capitol dedicat aspectelor legate de reflectarea lingvistică a unor ocupații foarte vechi, printre ele **păstoritul**, în care apar unele afirmații cel puțin discutabile, referitoare la aşa-zisele migrațiuni ale românilor. Caracteristica aceasta este deductibilă, printre altele, din existența unei denumiri regionale a stânei, **mutare**, aspect pe care autorul îl corelează cu absența unei vieți organizate de stat, în care „emigrările şi mişcările de populație" ar fi fost la ordinea zilei (1976: 365). Românii ar fi devenit „atunci când împrejurările o cerură, păstori nomadizanți" (*ibid*.).

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

documente[3]. În lucrări de istorie a limbii referitoare la spaţiul european şi balcanic, pentru descrierea perioadei vechi a romanităţii orientale şi, ulterior, a românităţii apar frecvent aserţiuni referitoare la aşa-zisul nomadism specific comunităţilor socio-economice româneşti, care sunt caracterizate ca având o organizare administrativ-politică primitivă, fără un spaţiu-matcă de care să se poată lega etnogeneza. O asemenea poziţie teoretică, imposibil de apărat la o analiză istorică atentă şi care, din perspectiva lingvisticii şi istoriografiei româneşti, se referă la o problematică perimată şi depăşită sub aspect pragmatic[4], nu este definitiv abandonată la nivelul unor studii recente, ea găsindu-şi, din păcate, susţinători chiar printre specialişti contemporani.

Pentru a nu intra în consideraţii teoretice sterile, semnalăm că este necesar, în cazurile în care afirmaţiile unui studiu vizează descrierea unor medii socio-economice vechi şi străvechi, ca o măsură de precauţie din partea specialistului lingvist, efortul de familiarizare a acestuia cu rezultatele unor discipline ştiinţifice conexe al căror obiect de studiu declarat îl constituie, cu altă metodologie, acelaşi domeniu de studiu. Ţinem să atragem atenţia că această aserţiune nu doreşte, totuşi, să şterbească în niciun fel statutul de **dovezi istorice de prim rang** pe care datele lingvistice şi interpretarea lor corectă le păstrează până în prezent.

Tipologia păstoritului românesc, puţin sau deloc intuită în toate amănuntele ei acum un secol, de pildă, când specialiştii etnografi abia îşi începeau munca de culegere documentară, a fost, după părerea noastră, insuficient corelată, chiar la nivelul studiilor recente, cu reflectarea ei în plan lingvistic, recte, cu tipurile de dezvoltări semantice ale unor termeni foarte vechi, de regulă moşteniţi din latină, care pot fi regăsiţi în aproape întregul spaţiu lingvistic romanic. Evident că această modestă contribuţie nu îşi propune să umple acest gol, dar, în măsura posibilităţilor, va încerca să atragă luarea-aminte asupra unor fapte sesizate, parte dintre ele, şi înaintea noastră.

În măsura în care ne-au permis sursele documentare disponibile, faptele lingvistice specifice spaţiului lingvistic romanic oriental au fost evaluate prin raportare la faze mai vechi de evoluţie, unele atestate, altele obţinute prin reconstrucţie, corelate, în ultimă instanţă, cu cele înregistrate în idiomurile romanice occidentale.

[3] De altfel, experienţa ne-a demonstrat că atestările scrise, chiar acolo unde există, nu constituie dovezi irefutabile în orice împrejurare, fiind adesea dificil de interpretat ori greu de apreciat corect.

[4] În fond, istoria, lingvistica, etnologia şi chiar mitologia română şi-au demonstrat punctul de vedere referitor la continuitatea de locuire a spaţiului intra- şi transcarpatic, majoritatea argumentelor referitoare la statornicia comunităţilor socio-economice păstoreşti româneşti din toate timpurile şi locurile nu au primit nici până în prezent o replică convingătoare, bazată pe argumente de acelaşi tip. Este adevărat, nici specialiştii români nu pot explica absenţa masivă a elementelor vechi germanice din limba română sau expansiunea teritorială uimitoare a românităţii în Evul Mediu.

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

2. SELECȚIA TERMINOLOGICĂ

În ceea ce privește operația de selectare a lexemelor caracteristice, semnalăm că aceasta este dificil de efectuat conform unor criterii teoretice stricte, situație ce caracterizează, de altfel, aproape toate subansamblurile lexico-semantice vechi ale vocabularului.

După cum este lesne de intuit, una dintre cauzele acestui fenomen decurge din însăşi vechimea acestui vocabular, precum şi din faptul că el trimite la un gen de îndeletnicire care, pentru anumite perioade de timp şi pentru anumite comunități, era cunoscut în aproape toate amănuntele de o proporție însemnată a populației.

Astfel, vocabularul aferent acestei îndeletniciri nu prezintă, la nivelul actual de dezvoltare, trăsăturile caracteristice unei terminologii propriu-zise (cu termeni proprii domeniului, caracterizați prin monosemantism, accesibili şi operabili noțional exclusiv în cadrul microsistemului etc.). Acest fapt poate fi explicat mai cu seamă prin instabilitatea semantică a majorității lexemelor caracteristice, tradusă îndeosebi prin fenomenul de determinologizare, proces dublat de o permanentă absorbție terminologică dinspre alte sfere noționale, aspecte ale căror amănunte pot fi urmărite lesne în diacronie.

Se poate asista, astfel, la reorientarea unor lexeme subsumate, prin sensurile inițiale, vocabularului păstoresc către alte domenii terminologice, care, din varii motive, încetează de a mai fi folosite la nivelul sferei semantice respective, concomitent cu atragerea altora, care, chiar şi numai prin sensuri secundare, „migrează” dinspre domenii noționale conexe, adiacente sau, dimpotrivă, complet disparate. Fenomenele acestea se petrec în permanență, atât timp cât ocupația respectivă este viabilă în ansamblul economic, dar ele caracterizează în special perioade anumite, cum ar fi cea de trecere de la latină la română, care poate fi descrisă prin raportare la fazele anterioare de evoluție, atestate documentar.

Pe lângă aceste două subcategorii, există, de asemenea, şi un nucleu aparte de termeni care, în opinia mai multor autori, îşi datorează configurația semantică exclusiv prin raportare la un mediu socio-profesional anumit, fără, însă, a putea fi propriu-zis înglobați în nucleul vocabularului supus analizei. Deplasările semanice ale lexemelor specifice acestei subgrupe au fost folosite însă, în mai multe studii, ca *indici* pentru descrierea tipologiei mediului păstoresc care i-a modelat.

Prin prisma acestor fapte, există posibilitatea grupării termenilor caracteristici subansamblului lexico-semantic păstoresc, pe care limba română i-a moştenit din latină, în cel puțin **două categorii pricipale**: a) cei care, prin semantica fundamentală sau secundară, se înscriu propriu-zis în acest stoc lexical şi b) termeni al căror conținut semantic nu s-a putut configura, în opinia mai multor autori, decât prin raportare la un mediu socio-profesional păstoresc de un anume tip. Cele mai spectaculoase schimbări de conținut şi de rang au avut loc, îndeosebi de la trecerea la latină la română, la nivelul primei subgrupe lexicale.

Prima categorie include un număr mare de subansambluri semantice:

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

Nume de agent: *păcurar, păstor, scutar?*

Nume de animale: *arete, armăsar, asin, berbec, bou, cal, capră, căprină, câine, iapă, ied, mătrice, mia, miel, mioară, nămaie, noaten, oaie, păcuină, *păcură;*

Părți ale corpului acestora: *brâncă, coadă, corn, pulpă* („uger”)*, țâță, uger*;

Calități: *bălțat-ă; coacin, -ă; lai, fumur, -ă; ?sterp*;

Produse de la animale: *alică (arichiță), caș, cheag, corastă, frupt, lapte, lână, mițe, pai* („lâna de primăvară a oilor”)*, seu, unt, usuc, zer;*

Boli: *râie;*

Acțiuni, verbe specifice: *a adăpa, a depune* („a făta”), *a făta, a fierbe, a ierna, a închega, a mâna, a meriza, a mulge, a paşte, a strecura, a suvintri, a tunde, a tuşina, a unda;*

Locuri sau construcții specifice: *adăpost, celar, mutare, sărune, staul;*

Unelte*: cauc, căldare, cățân, furcă, găleată, putină, sărciner, strămurare.*

Unii termeni descriu în mod adiacent un anumit mediu al crescătorilor de animale; referenții trimit la unele activități caracteristice mai multor tipuri de păstorit (Vuia 1964: 97 ş.u.): *fân, fânaț, furcă, iarbă, păşune, runc, sare*.

Ultima categorie, formată din cuvinte a căror configurație semantică actuală pare a se datora unui mediu exclusiv păstoresc, este puțin numeroasă; aici au fost incluse *fată* şi *făt* (dată fiind schimbarea de registru stilistic şi de domeniu referențial de la cel animal la cel uman) conform anumitor autori, şi *dor* (a cărui semantică specifică, abstractă, a fost explicată prin evoluția într-un mediu păstoresc de tip transhumant); unele dromonime montane: *cărare* (specializat de la sensul etimologic „drum de care” la „sentier”, „potecă, drum îngust umblat cu piciorul”, sub influența traiului specific zonelor muntoase înalte, cu subzistență din păstorit, deci; reminiscență a unui trai nomad în viziunea anumitor autori), *plai* (cu un drum semantic de la „fâşie de pământ, întindere” la cel actual, „versant muntos, creastă, culme, vârf”, „câmpie, şes înalt”, „păşune”, raportabil la morfologia spațiului carpatic înalt, propice păstoritului).

Am inclus aici denumirile prădătoarelor specifice: *lup*, *urs*. Aceste vietăți par a fi generat un număr impresionant de practici populare cu substrat magic, îndreptate spre îmbunarea spiritului protector care, conform credințelor populare, le guvernează. Aceste fapte se reflectă atât în portretul mitologic al acestor vietăți, cât şi în pleiada de practici magice care marchează celebrarea acestora, aşa cum sunt semnalate în calendarul popular. Acest gen de atitudine se poate explica, după părerea noastră, exclusiv prin raportare la mentalitatea caracteristică unui mediu socio-economic al crescătorilor de animale.

3. GRADUL DE CERTITUDINE A PROVENIENȚEI

Cele mai multe lexeme aduse în discuție au fost raportate aproape fără dubiu la etimoane latineşti, fie ele consemnate în sursele documentare ale Antichității, în glosare sau în inscripții, fie reconstituite prin comparație interromanică. După cum

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

s-a putut observa, în această listă apar şi câțiva termeni pentru care majoritatea dicționarelor indică altă proveniență. Este cazul lui *alică*, *arichiță* „ceea ce rămâne din zer după ce se extrage urda", termen regional în spațiul dacoromânesc, dar general în dialectele sudice, apropiat de *alica*[5] sau **alicula,* prototip reconstituit de Hasdeu (care ar fi explicat rom. vechi şi dial.**ariche*) (EMR II: 351), ipoteză etimologică posibilă în plan formal, dar îngreunată semnificativ de distanța semantică între termenul latin şi cel vechi românesc.

Ar putea fi inclus în acest stoc un alt termen, *scutar*, specific chiar nucleului lexical fundamental al acestei terminologii, indicator de mare vechime în limbă, pentru care majoritatea dicționarelor oferă un probabil etimon vechi slav. Ipoteza aceasta este considerată improbabilă de mai mulți lingvişti, printre ei Ov. Densusianu, conform unui criteriu pertinent, după părerea noastră, anume slaba circulație a termenului-bază la nivelul textelor vechi (*Aspecte* I: 161). Pe de altă parte, existența în latină a unui corespondent formal, *scutarius*, lexem caracteristic inițial terminologiei militare, pare a sugera ca fiind mai corectă orientarea către latină în căutarea etimologiei, mai cu seamă că trecerea spre limbajul crescătorilor de animale a unor termeni militari nu este un fapt singular: *turma* a urmat acelaşi drum semantic (ca, de altfel, şi, *alapa* sau, cum s-a sugerat, *addepositum*) (Mihăescu 1993: 292).

Există şi un număr de termeni româneşti specific păstoreşti incluşi în unele surse în stocul moştenit din latină, dar pentru care absența atestării etimonului sau atestarea lui precară, exclusiv în surse clasice şi cu sensuri depărtate, lasă loc şi altor posibilități în explicarea originii. Existența unor paralele formale şi semantice în albaneză sunt fapte de natură a sugera posibilitatea includerii acestora în stocul lexical de substrat. Ar putea fi cazul pentru *lai* (<*labes*), *sterp*, *stearpă* (<**ex-stirpes*) sau *vătui* (<**vituleus*).

Dacă ne raportăm la **stadiul actual de evoluție a limbii române** (ne referim aici la situația dialectului nord-dunărean) – care reprezintă *unul dintre termenii de comparație* în această intreprindere –, putem constata că nu toate lexemele au acelaşi statut în limbă: majoritatea cunosc răspândire generală, sunt acceptate în uz la nivelul aspectului normat al limbii, mai cu seamă în urma unor procese de transfer lexico-semantic înspre alte domenii terminologice ale vocabularului românesc (**fitonimia** şi **zoonimia populară** au absorbit, de-a lungul timpului, un număr impresionant de lexeme cu semantică inițial păstorească; numeroase **astronime populare** simple sau compuse erau înregistrate la sfârşitul secolului al XIX-lea ca având una dintre denumiri de extracție pastorală, fără a mai pomeni de numeroasele **antroponime** şi **toponime** care trimit la acelaşi mediu referențial). De asemenea, majoritatea acestor lexeme păstoreşti este caracterizată printr-o deosebită vitalitate

[5] Termen atestat la Varro cu sensul de „grâu, bob de grâu" sau „terci, colărezi din grâu" (Ernout-Meillet: 21).

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

lingvistică, tradusă în capacitatea derivativă mare, conținutul semantic bogat şi dezvoltarea unei frazeologii numeroase, ceea ce a condus la includerea unei bune părți în fondul principal lexical.

Avem a face totuşi şi cu un număr de lexeme caracterizate printr-o circulație restrânsă la anumite arii dialectale, cu un **statut special**: *arhaisme*, *regionalisme*, chiar cuvinte complet ieşite din uzul general sau conservate aproape exclusiv în unele texte literare vechi.

Astfel, *adăpost* cunoaşte circulație generală la nivelul limbii române, dar pe un areal limitat (câteva puncte în Făgăraş şi în Carpații de curbură, în zona Buzăului) este înregistrat cu o nuanțare semantică specială care justifică, în ultimă instanță, includerea în subansamblul lexical păstoresc „loc acoperit sub care se țin oile iarna", sens cu care unii autori presupun că termenul a fost cunoscut pe areale mai largi (Giuglea DR II: 327 ş.u); *arete*, *asin*, *a meriza*, *meriză* se numără printre lexemele supuse unui treptat proces de devitalizare, aria lor actuală de circulație este redusă la câteva insule lingvistice, limitate, de regulă, la vestul şi nord-vestul țării, dar prezența lor în dialectele sudice atestă că termenii au fost caracteristici epocii de unitate lingvistică, *româna comună*, deci arealul de circulație trecut este de presupus că a fost sensibil mai mare decât cel prezent. Unele lexeme – *celar*, *coacin*, *mătrice*, *mulzare*, *păcurar*, *sarbăd*, *târțiu*, *tuşina* – cunosc limitare în uz din punct de vedere geografic (sunt termeni *dialectali*), cât şi diastratic – caracterizează aproape exclusiv *limbajul popular*.

Întâlnim şi unele relicte lingvistice: *alică*, *arichiță* (termeni cu atestare precară chiar la nivelul surselor literare vechi) sau *păcuină*, *păcurea* (de unde s-a reconstituit forma-bază **păcură* „oaie", lexem considerat îndeobşte ca fiind absent din vocabularul specific romanității orientale), lexeme, poate altădată generale în limbă, în prezent practic dispărute.

Majoritatea termenilor cu semantică pastorală moşteniți din latină apar consemnați în textele vechi ca apelative, dar, cel mai adesea, indirect, prin intermediar antroponimic sau toponimic. Astfel, până la sfârşitul secolului al XVI-lea cunosc atestare: *a adăpa, adăpost, arete, berbece*, *capră, caş, căldare, celar, coadă, codru, corn, cupă, dor, fată, făt, fân, găleată, iarbă, ied, lai, lapte, lână, lup, miel, păşune, noaten, oaie, a paşte, păcurar, păstor, putină, runc, sare, sarică, seu, staul, sterp, terțiu, turmă, țâță, uger, unt, urs, zer*[6], semn indiscutabil al frecvenței în uz a acestora.

Un alt aspect semnificativ priveşte **sfera semantică** acoperită de aceşti termeni în economia vieții pastorale. După cum am semnalat, majoritatea elementelor de cultură materială caracteristice mediului crescătorilor de animale este acoperită prin terminologie latină şi din substrat. Cercetarea la nivelul limbii române a lexicului păstoresc, alături de cel agricol, a îndreptățit, aşadar, concluzia

[6] Cf. TDRG[2].

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

conform căreia „agricultura şi păstoritul sunt prevăzute cu termeni latini până în cele mai mici detalii tehnice” (Fischer în ILR II: 166), semn indiscutabil al vechimii şi continuităţii acestor ocupaţii în spaţiul socio-economic românesc.

4. PUNCTELE DE REPER

Caracterizarea în perspectivă romanică a subsansamblului lexical păstoresc moştenit din latină presupune atât raportarea la stadiul reprezentat de ***latina dunăreană*** (cu referire permanentă la similitudinile sau, dimpotrivă, la discrepanţele semantice cu care unele lexeme sunt consemnate în *sursele clasicilor*), cât şi coroborarea acestor date cu inventarul lexical caracteristic etapei de unitate dialectală cunoscută îndeobşte sub denumirea de ***română comună***. Evident, ideală ar fi şi existenţa posibilităţii unei comparaţii detaliate cu faptele lingvistice specifice *Occidentului romanic*. După cum se ştie însă, sursele bibliografice referitoare la acest aspect sunt precare, în fond nu am putut apela decât la binecunoscutul dicţionar realizat la jumătatea secolului trecut de Meyer-Lübke, pe ale cărui date ne-am şi sprijinit în acest demers.

Pentru caracterizarea ***latinei balcanice***, sistem lingvistic a cărui existenţă şi fizionomie constituie încă subiecte supuse controversei, nu este lipsită de interes situaţia stratului lexical latin cu semantică pastorală, pe care l-a împrumutat ***albaneza***. Ni se par semnificative rezultatele unei priviri comparative, care au subliniat similitudinile, dar mai seamă discrepanţele pe care albaneza şi româna le prezintă din perspectiva lexicului cu semantică pastorală, chiar la nivelul stadiului actual de dezvoltare a acestora.

După cum se poate lesne observa, două dintre sistemele lexicale – cronologice şi teritoriale – care constuie în demersul nostru comparativ puncte de referinţă la care vom încerca să ne raportăm, fie şi numai succint, sunt reconstituite prin comparaţie: *latina dunăreană* (sau *carpato-dunăreană*) şi *româna comună*.

De aceea ni se pare necesară, în acest demers, semnalarea, acolo unde este cazul, a situaţiei lexicului analizat în ansamblul vocabularului, aşa cum se poate deduce din ***sursele scrise*** (reprezentate în general de *literatura specifică spaţiului latin clasic şi postclasic*, dar şi de inscripţiile înregistrate pe teritoriul dacic şi moesian) şi semnalarea unor diferenţe sau asemănări care ar putea părea semnificative între acest stadiu şi *latina dunăreană*, etapă urmată de raportarea la faptele lingvistice oferite de *spaţiul lingvistic romanic*.

Sursele pe care ne-am bazat în această intreprindere sunt de două tipuri: cele la care am apelat pentru întocmirea stocului lexical: capitolul „Latina dunăreană” elaborat de I. Fischer din lucrarea cunoscută sub denumirea de *Tratatul de istoria limbii române* (ILR II: 111–166), precum şi capitolul „Româna comună” din acelaşi volum, elaborată de Ion Coteanu. Verificarea faptelor de limbă s-a efectuat prin confruntarea acestor date cu cele consemnate în lucrările lexicografice consacrate şi accesibile: *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots,* de

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

Antoine Ernout şi Antoine Meillet (1959, 1960); *Dicţionatul latin-român* al lui Gh. Guţu (1983); *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element* (1905), al lui S. Puşcariu (PEW); Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 1936 (REW). Evident că rezultatele acestui demers se află sub semnul unor îmbunătăţiri viitoare, în funcţie de înmulţirea şi rafinarea datelor cuprinse în sursele ulterioare.

Facem din capul locului precizarea că există, după părerea noastră, unele obiecţii care s-ar putea aduce dimensiunii inventarului lexical cuprins în cele două capitole ale tratatului de istorie a limbii române, mai redus decât era, probabil, în realitate, dar care constituie, probabil, rezultatul logic al principiilor după care a fost întocmit. Modul de selectare a lexemelor care alcătuiesc vocabularul specific a avut la bază principii pe care le putem considera prea restrictive. Prima consecinţă este aceea că lista nu include toate elementele lexicale moştenite din latină de *toate* idiomurile romanităţii orientale. Autorii inventarului lexical cuprins în cele două liste (cea a *latinei dunărene* şi cea a *românei comune*) au operat aproape exclusiv cu lexeme cât mai **sigure sub aspectul provenienţei** şi situate cât mai aproape de **nucleul vocabularului**, care se regăsesc în **inventarul comun** obţinut prin confruntarea vocabularului fundamental al dacoromânei cu cel al aromânei. Cu toate că pentru **latina dunăreană** acest principiu nu a fost, din fericire, riguros aplicat (lista cuprinde numeroase forme reconstituite, precum şi termeni cu o vitalitate îndoielnică), autorul mărturiseşte, totuşi, că a ţinut seama în întocmirea vocabularului specific „de rezultatele la care s-a ajuns pentru româna comună”, asumându-şi în mod conştient riscul de a reduce numeric acest inventar, omiţând, în consecinţă, şi „alte cuvinte frecvente înainte de despărţire”, pe care cele două idiomuri „să le fi pierdut în cursul evoluţiei lor ulterioare” (Fischer ILR II: 118).

Aşa se face că această listă a ignorat un număr de lexeme care neîndoielnic caracterizau **latina dunăreană** (şi implicit **româna comună**), poate nu chiar la nivelul vocabularul fundamental, dar care au fost conservate, în parte cel puţin, aproape în exclusivitate la nivelul dialectului aromân. Fără a avea pretenţia de a oferi o listă exhaustivă a acestora, semnalăm câţiva termeni specific păstoreşti care se află în această situaţie: **casearius** adj. „de afumat, de păstrat brânza; privitor la brânză”, care stă la baza lui **căşar** „baci”, termen care în vocabularul aromân din Albania a condus la înlăturarea lui **baci**, lexem de substrat (Brâncuş VALR: 31), sau la ***solinus** „însorit”, adjectiv derivat de la *sol* (REW 8073), lexem care stă la baza lui **surin**, legat numai adiacent de realităţi păstoreşti, referindu-se la calitatea unor zone înalte de a fi expuse la soare, caracterizând, deci, locurile cu păşune bună (DDA s.v.). Un alt termen exclus ar fi **follinus** adj. (al cărui termen-bază **follis** „foale, burduf” este înregistrat, totuşi), lexem care se află la baza ar. **ful’ină** s.f. „burduf din piele de oaie pentru păstratul brânzei” (DDA s.v.). Se mai poate adăuga aici **subiliare** (>ar. **suiledzu** „a tunde oile”) sau ***hibernivum** (etimon probabil pentru ar. **arniu** „iernat”) (DDA s.v.).

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

5. SUBCATEGORII LEXICO-SEMANTICE

Din punct de vedere **numeric**, cuvintele care şi-au păstrat în română semantica iniţial pastorală pe care o aveau în latină, sau care cunosc dezvoltări semantice prin adaptare la realităţi specifice unei civilizaţii preponderent pastorale reprezintă un procent relativ modest din fondul lexical al limbii române moştenit din latină (sub 3%) şi fac parte, în totalitate, din vocabularul caracteristic **latinei dunărene**: *adăquo, ad-depositum, agnĕllus, alica?, annōtinus, aranea, aries, caldāria, callis, capra, carrāria, caseus, cauda, cellārium, coagŭlāre, coagŭlum, cŏccĭnus, cŏlŏstrum, cŏrnu, cŏrnūtus, cŭppa, deponere, dolus, *exstĭrpus, fēnum, fētus, fructus, haedus, hĕrba, hībĕrnāre, labes, lac, lana, lŭpus, matrix, merīdiāre, mĭnāre, mŭlgēre, ŏvis, pastio, pastor, pecora, *pĕcorarius, *pĕcŏrīna* (sau *pecuina*), *plagius, putina, rŭmĭgāre, sal, sebum, sĕrum,stabŭlum, sūgĕre, tĕrtius, tŏndēre, tō*(n)sio, tŭrma, ūber, ŭnctum, ŭnda, ŭndāre, ŭrsus, vĕrvex.*

Domeniul referenţial acoperit prin membrii acestui subgrup lexical este cuprinzător în economia vieţii pastorale româneşti, incluzând câteva nume de agent (*pastor*, *pĕcorarius, scutarius?*), nume de animale (*agnĕllus, annōtinus, aries, armissarius, bos, cabbalus, capra, caprina, equa, haedus, lŭpus***,** *matrix, *mulgearia, ŏvis, pecora, *pĕcŏrīna, tĕrtius, ŭrsus, vacca, vĕrvex*), părţi ale corpului acestora (*cauda, cŏrnu, pulpa, tittia, ūber*), calităţi (*cŏccĭnus, cŏrnūtus, labes, *exstĭrpus*), produse de la oi (*alica?, caseus, coagŭlum, cŏlŏstrum, fructus, lac, lana, pallium, sebum, sĕrum, *strangulatum, ŭnctum,*), hrană (*fēnum, hĕrba, sal*), unelte şi vase (*caldāria, catinum, caucus, cŭppa, galleta, putina, *salcinarius, *stimularia*), verbe (*adăquo, coagŭlāre, fetare, hībĕrnāre, merīdiāre, mĭnāre, mŭlgēre, rŭmĭgāre, sūgĕre, tonsio, tondere, ŭndāre*), părţi ale stânei sau ale gospodăriei ţărăneşti (*casearia, cellārium, ruga, stabŭlum*), elemente de geografie montană (*callis, carrāria, plagius*).

5.1. În cadrul acestui subansamblu lexical există un stoc semnificativ sub aspectul proporţiei, format din lexemele care îşi **păstrează** în limba română conţinutul propriu pastoral pe care îl aveau şi la nivelul limbii latine, constituind, astfel, un element lexical de continuitate care atinge baza indo-europeană: *adaquo, agnellus, aries, bos, callis, canis, capra, caseus, catella, catellus, cauda, colostra, cornu, feta* („oaie”), *fetare, haedus, herba, lac, lana, ouis, pasco, pastio, pastor, pecorarius, pecorina (pecuina), sebum, serum, stabulum, taurus, tonsio, uber, ueruex, vacca*.

Specifice prin semantica denotativă şi, mai cu seamă, prin sfera referenţială acoperită, *registrului popular al latinei*, conţinut care este redat cu destulă fidelitate în textele latine vechi, anumite lexeme caracteristice vocabularului crescătorilor de animale capătă, în limbajul poetic, **valenţe stilistice** aparte, situaţie care nu mai poate fi întâlnită în spaţiul lingvistic romanic timpuriu.

Astfel, *colostra* (*colostrum*) este, surprinzător, întrebuinţat de Plaut ca termen de tandreţe (în română termenul pare a cunoaşte un subtil proces de degradare semantică – cum sugerează construcţia paremiologică *laptele, şi a vacii frumoase,*

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

ca şi a vacii proaste, face corastă, ca şi interdicţiile de consum asociate); *fetus, -a, -um* „fecund" este folosit ca sinonim poetic al lui *plenus* (*ibid.*: 231); *uber – ubertas* erau întrebuinţaţi în limbajul poetic ca simboluri asociate ideii de „fecunditate", „fertilitate" (*ibid.*: 715), iar *serum* (posibil etimon pentru *zer*) este, ocazional, folosit cu sensul, extensiv, de „lichid seminal", la Catul (Guţu 1983). Sintagma *cornutus silogismus* este folosită de Hieronimus, autor târziu, cu semnificaţia de „argument sofistic", iar *cornu* este frecvent întrebuinţat în plan simbolistic ca semn al îndrăznelii, pentru a nu cita decât exemplele semnificative atât prin distanţa semantică spectaculoasă, cât şi prin diferenţa de registru stilistic faţă de ceea ce se poate afirma cu certitudine despre fapte ulterioare, romanice.

Unii termeni cunosc, în planul conţinutului, o **asemănare** frapantă care merge, foarte rar, este drept, aproape de similitudine, chiar în ceea ce priveşte semantica figurată consemnată ulterior la nivelul limbajului popular românesc: *adaquo*, *aries*, *callis*, *capra*, *caseus*, *coagulum*, *cornu* (pentru o porţiune a sensurilor secundare), *haedus*, *herba*, *lac*, *lana*, *pasco*, *pastor*, *pecorarius*, *pecorina*, *sebum*, *stabulum*, *taurus*, *tonsio*, *ueruex, vacca*.

Am dori să atragem atenţia aici asupra unui fapt de istorie a limbii, dar care reflectă, în fond, un fapt de civilizaţie: raportarea faptelor lingvistice general romanice, dar mai cu seamă cele româneşti, se face permanent, uneori chiar subconştient, la cele ale latinei clasice, limba unei civilizaţii rafinate în perioada ei de apogeu, remarcabilă sub toate aspectele. Este evident că din această comparaţie spaţiile romanice (occidentale sau orientale, indiferent) nu pot ieşi decât în dezavantaj.

„Sermo vulgaris" – la care ar trebui să ne raportăm, de fapt, este un idiom reconstituit în bună parte prin comparaţie interromanică sau prin apelul la glosare. Confruntarea cu această variantă ar releva, fără îndoială, existenţa unor similitudini lingvistice foarte mari, îndeosebi între forme diacronice şi diafrastice asemănătoare[7].

[7] Pentru a susţine această afirmaţie ne-am oprit fugar asupra conţinutul conotativ al câtorva nume de animale care sunt folosite, de regulă, în registrul popular, ca epitete injurioase, fixate, unele, chiar ca porecle. Caracteristică mai multor spaţii culturale, numele de animale au fost întrebuinţate pentru descrierea laconică a unor tipare de comportament umane. O privire comparativă arată similitudini uimitoare la nivelul spaţiului cultural popular românesc cu cel latin.

Astfel, *ouis* descrie succint „prostia", sens conservat de registrul popular al românei, *catellus* era frecvent asociat „slugărniciei", noţiune redată în română în acelaşi mod, iar *hircus*, ca şi *ţapul* autohton, este unul dintre simbolurile asociate frecvent „desfrânării".

Diferenţele, atâtea câte sunt, nu pot fi descrise ca fiind esenţiale: *asinus* trimitea noţional la „prostie", semantică preluată şi îngroşată, însă, de *măgar* (*asin* nu este cunoscut în limba română, la nivelul surselor accesibile, cu sensuri similare), *vervex* era asociat, printre altele, cu ideea de „tâmpenie", *berbecul* românesc se referă mai degrabă la „îndărătnicie şi încăpăţânare", iar *canis* se circumscria *perfidiei*, în timp ce *câinele* incriminează mai degrabă „răutatea". Nu excludem ipoteza ca unele întrebuinţări să fie rodul unor creaţii individuale, dar acest proces nu vizează, după părerea noastră, întregul stoc amintit. Comparată la distanţă de mai multe secole, latina populară ar putea fi considerată similară în multe privinţe cu idiomurile romanice specifice aceluiaşi registru stilistic.

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

Evident, nu se poate vorbi despre **asemănare completă de conținut** în cazul întregului corpus. Continuitatea semantică totală este specifică numai câtorva cazuri izolate, fără a putea face referire la situația stilistică a acestor termeni. De cele mai multe ori acest fenomen, al continuității, priveşte aproape exclusiv unul dintre sensuri, nu întotdeauna cel fundamental, denotativ.

Calidaria, de pildă, care denumea „încăperea de baie caldă", dar şi „căldarea" bine-cunoscută, se păstrează la nivelul întregii romanități exclusiv cu acest din urmă sens, considerat, conform surselor, ulterior, deci secundar; *stabulum*, legat de o sferă noțională largă care includea „sălaşul", „locuința", dar şi „hanul, taverna", chiar „bordelul", se conservă exclusiv cu semantica specifică registrului popular de „staul, sălaş" „stână de oi".

Acest gen de conținut, concret, aparent sărăcit, cu care se presupune că a fost moştenită o proporție însemnată a stocului lexical panromânesc, a fost explicat mai cu seamă prin raportare la fapte de natură extralingvistică, şi se consideră că acest aspect este unul dintre cele mai semnificative pentru caracterizarea mediului socio-uman şi profesional la care aceste cuvinte s-au adaptat.

Aici trebuie semnalat îndeosebi fenomenul, elocvent denumit astfel, de **rusticizare a vieții în Dacia** după retragerea aureliană, proces caracterizat, cum se ştie, de abandonarea centrelor orăşeneşti şi de o perioadă îndelungată în care toate activitățile umane au fost restrânse, aproape în exclusivitate, la cele care puteau asigura existența în condițiile geografice şi istorice date, consecință directă a încheierii stăpânirii romane pe teritoriul dacic şi, implicit, a siguranței militare pe care aceasta o asigura. După cum se ştie, perioada istorică postaureliană a fost marcată de numeroase vicisitudini: stăpâniri străine, fie şi numai temporare, incursiuni frecvente al căror scop principal îl reprezentau jaful, prada. Viața în centrele urbane, construite, multe dintre ele, în timpul stăpânirii romane, împreună cu tot ceea ce presupunea acest lucru, a fost, probabil timp îndelungat, abandonată. Ipoteza corespunde, cu probabilitate mare, adevărului istoric, numai că ni se pare impropriu să se vorbească despre o rusticizare. După părerea noastră, viața rustică nu a fost abandonată în totalitate niciodată în Dacia, nici în timpul stăpânirii romane, nici după aceea. Este mai degrabă vorba despre o retragere a unei părți a populației fie în sudul Dunării, la adăpostul castrelor romane, fie către locuri cu poziție strategică, în proximitatea vetrelor de locuire permanentă din interiorul arcului carpatic sau de pe platourile muntoase înalte, proces care a caracterizat îndeosebi un anume segment al populației orăşeneşti, a cărei existență ulterioară a fost, într-adevăr, supusă unui proces de adaptare la realitățile istorico-sociale care au urmat.

5.2. Pentru descrierea romanității orientale, a tipului de civilizație caracteristic în proporție covârşitoare acestui spațiu etnic şi socio-economic, semnificativă în cel mai înalt grad este existența fenomenului de **absorbție terminologică** existentă la nivelul anumitor vocabulare.

Astfel, fără a ignora aspectul semnificativ al cauzelor interne care stau la baza multor modificări semantice, considerăm că *schimbarea de domeniu referențial a*

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

anumitor lexeme care nu aveau iniţial atingere cu sfera noţională păstorească, dar care ajung pe terenul limbii române, să fie cunoscute exclusiv cu aceste sensuri, are capacitatea de a descrie destul de limpede fizionomia mediului economic şi social preponderent la nivelul latinităţii orientale târzii (ulterior al romanităţii caracteristice evului mediu timpuriu).

Numeroase lexeme cunosc o specializare de sens, a cărei cronologie este în majoritatea cazurilor imposibil de precizat, oricum cu destulă probabilitate, caracteristică unei etape târzii a latinei dunărene, care conduce la circumscrierea acestora, în cvasitotalitate, sferei referenţiale păstoreşti.

a.1. Tipologic, majoritatea acestor deplasări semantice sunt **restrângeri de sens**, însoţite uneori de o schimbare a registrului stilistic sau de o certă restricţionare a tipului de referent cu care pot fi asociaţi. Schimbarea de registru stilistic poate fi, în extrem de puţine cazuri, catalogată ca **degradare semantică** propriu-zisă.

În această subcategorie pot fi incluse unele *nume de animale*:

Animal, *animalia* s.n.pl. „vieţuitoare, fiinţă; animal", termen legat semantic de *anima* „fiinţă, creatură" (ILR II: 162; Mihăescu 1993: 262) se află la baza unuia dintre termenii păstoreşti cu sens generic, *năma̯ie* „animale cornute de talie mică; vite mici", cu o specializare semantică regională „oaie" (CADE s.v.), care descrie elocvent tipul de păstorit specific nord-dunărean; *annotinus* adj., (unul dintre derivatele lui *annus*, termen agricol care desemna „recolta de grâu dintr-un an"), de la al cărui sens generic „de un an, de anul trecut" a fost explicat cel restrictiv de „miel sau mioară de la înţărcare până la doi ani" cu care este cunoscut regionalismul *noaten* s.m. (care îşi mai păstrează încă uzul adjectival, însoţind un lexem specific domeniului referenţial păstoresc *miel noaten* „miel de la 6 luni la 2–3 ani"); *tertius* aflat într-o situaţie similară, adj. „care se află în al treilea an de viaţă", se întâlneşte, de asemenea, dialectal, *terţân*, *terţin*, *tersân* s.m. „miel sau viţel de la un an la 3 ani". *Matrix,-icis,* unul dintre lexemele legate de ideea de „fertilitate, capacitate de reproducere", care desemna generic „femela, animalul de reproducţie" ,se referă, în română, exclusiv la „oaia care a fătat".

Semnalăm şi câteva verbe specifice:

Verbul *deponere* „a pune jos, a depune, a culca; a încredinţa" se întrebuinţează aproape exclusiv la nivelul terminologiei pastorale cu referenţi nume de animale şi trimite la momentul concepţiei: *a depune* „a concepe, a rămâne grea, a prinde viţel" sau la cel anterior fătatului „a fi gata de fătat"; *hibernare*, lexem care, prin semantica generală, „a trece iarna", era caracteristic pe terenul limbii sursă mai cu seamă domeniului terminologic militar, unde se referea la întreţinerea castrelor şi a personalului aferent, acţiune care implică în subsidiar unele activităţi cum ar fi asigurarea hranei şi a adăpostului, capătă în latina dunăreană o nuanţare specială, păstrată insular până în prezent, referitoare la acţiunea de „hrănire şi întreţinere a animalelor peste iarnă". Ni se pare semnificativ faptul că în zone diferite, acest verb are sensuri diferite; *meridiare,* care era folosit în sfera umanului pentru a indica scurta perioadă de odihnă specifică miezului călduros al zilei, se restrânge

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

semantic exclusiv la domeniul păstoresc şi acceptă numai referenţi nume de animale; *salcinarius*, adjectiv legat noţional de ideea „de povară", a devenit în română *sărciner,* unul dintre elementele cele mai caracteristice ale vieţii păstoreşti de un anume tip (care se întâlneşte mai cu seamă în spaţiului muntos înalt, care presupunea văratul în munte şi organizarea stânei).

Numele de produse cunosc, în general, o bună stabilitate semantică, căci o deplasare de sens întâlnim numai la *unctum*, participiu substantivizat din *unguo*, „a unge", mai târziu „a mirui", al cărui sens târziu „masă îmbelşugată, ospăţ gras" (păstrat de unele idiomuri romanice: it, retr., fr., prov., cat., sp., port.) îşi îngustează în română semnificaţia la cea îndeobşte cunoscută „grăsime extrasă din lapte"; *pallium* „vestmânt de lână", se regăseşte în *pai* „lâna de primăvară a oilor"; *scutarius* trece, probabil, tot la nivelul latinităţii populare târzii, dinspre domeniul terminologic militar spre cel specific crescătorilor de animale (ca şi *turma*, de altfel).

a.2. Un caz aparte de **extensie**, care ar putea fi descris totodată şi ca **înnobilare semantică,** reprezintă evoluţia dinspre sfera animalului spre cea exclusiv umană. Este cazul lexemului *feta*, întrebuinţat iniţial ca adjectiv pe lângă un referent nume de animal (*ouis feta*), numai ocazional, şi probabil figurat, acceptând un determinat din sfera umanului, *mulier feta*, pentru a desemna „graviditatea, sarcina". Pe terenul limbii române cunoaşte, pe lângă o deplasare a uzului exclusiv la sfera umană, o schimbare semnificativă de sens, desemnând „femeia tânără, copila; fiica". Acelaşi fenomen se petrece cu *matrix* în aromână, unde *mătrică* „brebis laitière" cunoaşte şi sensul de „doică" (Mihăescu 1993: 267).

Într-un mod deosebit ar trebui tratat cazul lui *fetus*. Acest termen, cunoscut iniţial cu un sens concret, legat tot de ideea de „graviditate, sarcină", ajunge, prin extensie metonimică, să desemneze puii animalelor de interes economic: *fetus pecorum* (Guţu 1983: 475). Timp îndelungat, evoluţia specifică a acestui termen prin care el se înscrie şi se izolează exclusiv în sfera referenţială umană, unde descrie raportul de filiaţie şi trimite la „copilul, fiul cuiva", a fost considerată ca un „reflex al vieţii păstoreşti", căci numai în graiul ciobanilor *fetus* cu derivatele lui „ar fi putut deveni un cuvânt tipic, alături de *fiu* sau *băiat,* după ce la origine sensul lui curent fusese de „puiul unui animal" (Densusianu GS II: 314). Dar în acest caz ciobanii par a fi fost cei romani, dacă luăm în considerare faptul că acest sens pare a fi fost curent în latină, după cum sugerează sintagma *fetus geminus* „copii gemeni", care apare la Ovidiu, evident dacă nu avem a face cu o licenţă poetică, ipoteză îndoielnică, totuşi, dacă ne raportăm la anumite fapte romanice: dialectal, italiana cunoaşte acelaşi sens ca româna, *fetu* „Kind" (REW 3273), iar în sardă *fedu* „Nachkommenschaft" („descendenţă, urmaşi") cunoaşte circulaţie în aceeaşi zonă semantică. În acest caz particular, româna ar intra în aria conservatoare a romanităţii, nu în cea inovatoare.

5.3. O categorie aparte, care caracterizează în **mod negativ**, prin absenţă, şi care poate nu ar trebui inclusă aici, la descrierea acestei variante, convenţional denumită **latina dunăreană**, este alcătuită din elemente care erau cunoscute la

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

nivelul unor etape anterioare de evoluție a limbii latine cu sensuri pastorale (după cum sugerează sursele), dar care nu se regăsesc la nivelul latinității târzii (indiferent de varianta ei teritorială). Este cazul unui număr redus de lexeme: *ago*, *agere* „a mâna" (Ernout-Meillet I: 17), păstrat exclusiv prin intermediul unui derivat tehnic – *coagulum*, *coagulare* – cu circulație în aceeași zonă semantică, sau *alo, alare* cu semantică similară, complet dispărut, însă. Pentru noțiunea respectivă idiomurile romanice folosesc *minare* sau *pascere*.

Componenta cu semantică pastorală a vocabularului latinei dunărene, descrisă aici schematic prin referire la unele aspecte care ni s-au părut semnificative, nu sugerează, prin mediul referențial la care trimite, vreo tendință spre nomadism, instabilitate teritorială sau absența unei organizări statale. Caracterul profund *popular* al limbii române îşi are neîndoielnic, rădăcinile în această fază anterioară.

6. VOCABULARUL ROMÂNEI COMUNE

Aspectele semnificative referitoare la situația stocului lexical moştenit din latină, supus analizei, specific etapei de unitate dialectală, **româna comună**, este puțin probabil să fie corespunzător descrise prin raportare la un vocabular reconstituit, în urma selectării exclusiv a elementelor comune, cu anumită valoare de circulație.

Relevant ar putea fi, dimpotrivă, rezultatul obținut în urma unui *cumul* al tuturor elementelor care pot fi atribuite stratului lexical moştenit, etapă care ar putea fi urmată numai ulterior de descrierea poziției diverselor **vocabulare terminologice** prin raportare la acest ansamblu.

Sărind peste etapa **reconstrucției de vocabular**, similar în multe privințe, sub aspectul inventarului lexical moştenit, cu cel caracteristic latinei dunărene, ne vom opri succint asupra a ceea ce ni s-a părut că ajută la particularizare.

Prin raportare la un *sistem lexical comun*, se poate constata, la acest nivel cronologic, prezența unor lexeme exclusiv în dialectul nord-dunărean: *adăpost*, *armăsar*, *fânaț*. Păstrarea în dialectul extrem occidental al romanității orientale a lui *fir* ne împiedică să postulăm pentru aromână şi absența lui *fân*, care e de presupus că a existat (noțiune pentru a cărui complinire aromâna foloseşte totuşi *earbă uscată*), însă lipsa lui *fânaț* din inventarul lexical al acestui idiom a fost explicată prin existența deplasărilor regulate între locuințele de vară şi cele iarnă, care fac inutilă grija pentru asigurarea unui stoc de nutreț pentru animale (Giuglea 1943: 270). Acest aspect ar putea sugera existența unor particularități economice şi sociale vechi, comune acestor două ramuri ale romanității, care s-ar putea verifica şi prin existența exclusiv în aromână a unui termen asociat vieții păstoreşti specifice acestui spațiu: *fălcare* (<lat. *falcaria* DDA: 542). Acest din urmă termen este legat de o realitate socială exclusiv aromânească, existența unor grupuri sociale înrudite între ele – *fălcări*, care se aflau sub conducerea unică a unui *celnic***.**

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

Instituția celnicatului ar putea să reprezinte un stadiu vechi de evoluție socială, conservată la acest nivel în spațiul aromânesc, dar ea nu se regăseşte, atât cât ne permit sursele să afirmăm, la nordul Dunării.

Pe de altă parte, subliniem existența exclusiv în aromână a unor lexeme moştenite din latină (în această comparație meglenoromâna şi istroromâna contează ca puncte de reper secundare, numai de control, vocabularul lor nu înregistrează existența unor cuvinte moştenite din latină, proprii în exclusivitate acestora) care nu se regăsesc în dialectul norddunărean – *căşare*, *fulină*, *surin*, pentru al căror domeniu dacoromâna apelează la alți termeni, de substrat. Astfel, pentru *căşare* cunoaşte circulație *stână* (şi probabil *mutare* din latină); *burduf* este folosit pentru referentul la care trimite *fulină*; şi posibil, *față*, entopic general cunoscut care se referă la calitatea unui versant muntos de a fi expus la soare (cu consecințe economice asupra calității ierbii) pentru *surin*. Această situație lasă să se întrevadă existența unor izoglose cu existență foarte veche, care ar putea să descrie o distribuție dialectală certă la nivelul latinității târzii.

Interesante sunt, de asemenea, şi raporturile de sinonimie stabilite pentru lexeme caracteristice aceluiaşi strat etimologic, cum ar fi: *arete-berbec*, *oaie-mătrice-mia-*păcură*, *păstor-păcurar-scutar* (?), sau cu elemente de substrat: *asin-măgar*; *ied-vătui*; *caş-brânză*; *staul-stână*; *(a)rugă-strungă* şi posibilele urmări ale acestora. Unii termeni se restrâng semantic şi geografic (*arete*), alții numai semantic (*păstor*, *rugă*), alții dispar treptat (*asin*, **păcură*) sau se restrâng stilistic (*măgar*).

Inutil să mai adăugăm că aceste fapte nu sunt de natură a acredita ipoteza descendenței sud-dunărene a romanității orientale în ansamblul ei.

7. RAPORTAREA LA INVENTARUL LEXICAL SPECIFIC SPAȚIULUI LINGVISTIC ROMANIC OCCIDENTAL

Această comparație favorizează decelarea unor categorii marcate, evident, de factorul *arbitrar*, în funcție de prezența unui termen de origine latină într-un număr redus sau ridicat de idiomuri romanice, conservarea termenului respectiv pe arii geografice întinse sau restrânse ale romanității. Fără a intra în detalii legate de asemănări şi concordanțe, covârşitoare sub aspect numeric, căci, în fond, majoritatea lexemelor păstoreşti moştenite de română din latină se circumscriu în categoria termenilor panromanici sau cu distribuție largă în spațiul lingvistic romanic, vom încerca să ne oprim asupra trăsăturilor care ajută la individualizare.

Prima categorie cuprinde un număr însemnat de lexeme, îndeosebi pe cele care aveau o semantică pastorală şi în latină:

A. *Termeni latineşti păstrați pe arii romanice largi* (mai mult de cinci idiomuri romanice, cu distribuție în teritorii disparate): *adaquari* (rom., it., log., fr.v., fr. dial., it.dial., port.) (REW 147), *agnellus* (rom., it., sard. dial., frl., fr., prov., cat.) (REW 284), *animal* cu sensul colectiv *animalia* (drom, ar., megl., rtr.,

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

engad., fr., sp., sp.dial., port., fr.dial.) (REW 476), *aries* (rom., rtr., it.dial., fr.dial., prov., sp.) (REW 645), *caldaria* (drom., it., engad., frl., fr., prov., cat., sp., port.) (id. 1503), *carraria* (drom., ar., it.v., fr., prov., cat., sp., port.) (id. 1718), *casearia* (ar., it., it.dial., fr.v., fr.dial., sp., port.) (id. 1735), *caseus* (rom., it., it.dial., rtr., sp., port.) (id. 1738), *cellarium* (drom., ar., it.v., sard. dial., frl., fr., prov., cat., sp., port.) (id. 1804), *colostrum* (drom., it., it. dial., sard. dial., frl., cat., sp., sp. dial., port.) (id. 2058), *cornutus* (drom., vegl., it., it. dial., engad., fr., prov., cat., sp., port.) (id. 2242); *fetus* (drom., it.dial., sard.dial., fr.dial. *fedo* „Mädchen" (id. 3273); *hibernare* (drom., v.it., it. dial., engad., fr., prov., cat., sp., port.) (id. 4124); *pastio* (rom., it., sard., frl., fr., prov., sp.dial.) (id. 6287); *stabulum* (drom., it., frl., it.dial., fr., prov., cat., sp.dial., port.v., breton) (id. 8209); *tertius* (megl[8]., it., rtr., frl., fr., prov., cat.) (id. 8679); *tondere* (drom., it.v., it.dial., rtr., fr., prov., cat., sp.) (id. 8779); *uber* (it.v., romagn., it.dial., rtr., grodn., frl., it.dial., wallisisch; în română forma curentă, literară, *uger*, provine din contaminarea cu *suge*; REW 9026).

Faptul este explicabil atât prin moştenirea pastorală a civilizaţiei romanice, cât şi prin sfera semantică acoperită de termenii aduşi în discuţie, strâns legată de realităţi concrete, greu de supus unui proces de schimbare radicală, ceea ce atrage după sine o anumită stabilitate şi în plan lexical.

B. Semnificativă din perspectivă comparativă este existenţa categoriei formate din lexeme păstrate în română şi care se regăsesc pe ***spaţii reduse ale romanităţii occidentale***. Aici ar putea fi incluse câteva lexeme incerte sub aspectul etimologiei, în ce priveşte termenul românesc: *alica* (presupus prototip pentru **alicula*> rom. **ariche* HEM II (sard., it.dial., sp.; REW 337), *serum* (rom., it., fr., sp.v.; REW 7870); câteva **nume de unelte**, considerate timp îndelungat ca împrumuturi vechi greceşti, tocmai din pricina slabei atestări la nivel romanic: *galleta* (calabr. *gaddetta*; abruz. *galette*, lomb. *galeda*, sard. dial. *galaida*, v.fr. *jaloie*) (REW 3656); *putina* (frl.) (REW 6878a); unele **nume de animale**: *annotinus* (it. dial., sard. dial.; REW 485); *haedus* (rom., it. dial., sard.dial.; REW 3974), *pecora* (it., friul., tosc., calabr., neap); **verbe**: *meridiare* (drom. dial., it. dial., sard. dial., fr., alb.; REW 5530), *minare* (rom., vegl., it., it.dial.; REW 5585); **calităţi**: *coccinus* (drom. dial., engad., rtr.; REW 2008); *labes* (rom., pg.; REW 4806).

Cu excepţia câtorva termeni care pot fi incluşi în nucleul fundamental al terminologiei pastorale româneşti (cum ar fi *ied* <*haedus, putină* <*putina*[9], *zer* <*serum*), care cunosc circulaţie şi în prezent pe întreg teritoriul lingvistic românesc, bucurându-se de o poziţie forte în limbă, în această categorie înregistrăm şi câteva cuvinte cu poziţie periferică: *coccinus*, *labes*, *meridiare,* păstrate în arii dialectale izolate ale romanităţii (statut pe care îl au, în mod curios, şi descendenţii româneşti ai acestor termeni).

[8] În dacoromână este păstrat sub forma unui derivat, *înterţiu*, cf. REW 8679.

[9] Cel puţin în unele lucrări de specialitate, termenul este pus pe seama influenţei vechi greceşti asupra latinei dunărene (cf. Diculescu DR IV 1924–1926: 394 ş.u.; Rosetti ILR: 212).

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

În această categorie se poate remarca existența unui număr de lexeme cu semantică pastorală caracteristici românei, dialectelor italiene sudice şi dialectelor sarde (areal lingvistic ce formează aşa-numita ***zonă conservatoare a romanității***): **extirpus*, *fetare*, *haedus* (rom. *ied*, log. *edu*, cors. *egyu*), sau cu lexeme conservate în ***arii laterale ale romanității***: *caucus* (rom *cauc*, port. *caco*) (REW 1173) sau *labes* cu sensul „pată, murdărie" (rom. *lai* „pătat cu negru" (d. oi); dacă e să acceptăm această etimologie), port. *laivo* „cu pete uşoare" (cf. REW 4086).

Nu este exclus, în cazul termenilor cu izoglose care au aspect de enclave să avem a face cu arii de circulație restrânse recent (din pricini diferite), în timpurile trecute aceştia caracterizând spații lingvistice romanice mult mai largi.

Există câteva lexeme păstoreşti care particularizează în cel mai înalt grad româna, cu circulație exclusivă la nivelul romanității orientale: *addepositum*, *agnella*, *matrix* cu sensul „oaie care a fătat" (restul romanității conservă exclusiv sensul de „uter", „colici"), *ouis*, *pecuina*.

După cum se poate observa, numărul lexemelor cu această semantism care pun în opoziție arealul lingvistic occidental cu cel oriental este foarte redus. Majoritatea termenilor păstoreşti pe care spațiul romanic îi păstrează din latină poate fi descrisă printr-o bună stabilitate în timp şi spațiu.

C. Un fenomen care trebuie semnalat, în special din perspectiva comparației limbilor şi dialectelor romanice recente, este acela al ***răspândirii diferite a sensurilor***. Cu toate că majoritatea descendenților lexemelor latineşti în limbile romanice care provin din acelaşi etimon trimit la aceeaşi zonă semantică, există câteva cazuri în care distanțele de conținut sunt semnificative.

Atragem atenția că aceste schimbări ar putea caracteriza etape târzii şi s-ar putea datora unor cauze externe, specifice fiecărui sistem lingvistic în parte. Sursele lexicografice pe care ne bazăm se referă la faze lingvistice târzii, relativ recente, şi nu este exclus ca ele să reflecte rezultatul unor reorganizări interne ale vocabularului, sub presiunea unor factori de natură stilistică sau pur şi simplu care țin de anumite preferințe lexicale geografice. Majoritatea acestor schimbări semantice semnificative au fost deja consemnate în unele lucrări anterioare (Densusianu *Aspecte* I: 14–21).

Animalia cu sensul colectiv „mulțime de animale" este conservat numai la nivelul romanității orientale cu sensul de „animale de talie mică, mulțime de oi", regional „oaie" în lexemul *năma̯ie*, în timp ce semantica specifică spațiului romanic occidental trimite la alt tip de realități: engad. *almeri* „Schwein" (= porc), fr. *aumaille* „Vieh" (= vite); pg. *alimanha* „animale mici de pradă", port. dial., fr. dial. *armalho* „taur", barr. *almalho* „vită" (REW 476).

Fructus, termen caracteristic vocabularului agricol „fruct, rod" şi celui juridic latinesc „uzufruct" (cu o deplasare semantică specifică limbii latine uşor de explicat) trimite, în limba română la cu totul alt referent, arătând o adaptare

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

similară altor termeni, rom *frupt* semnificând: „rodul, produsul („fructul") oilor"; „lapte, lăptărie, produse din lapte", de unde, prin extensie „mâncare de dulce" (DA s.v.); „aliment gras" (ILR II: 138)[10].

Constatăm şi unele diferenţe de conţinut explicabile prin cauze interne, de preferinţă stilistice sau regionale:

Unctum, iniţial forma de participiu de la *ungo, -ere* „a mirui, a parfuma", îşi conservă sensul de „Salbe" („alifie, unguent") în majoritatea limbilor romanice, în timp ce în doar câteva idiomuri (româna şi probabil, friulana) termenul capătă accepţia de „produs secundar din lapte, grăsimea solidă obţinută în urma separării smântânii de zer" (it. dial. *unt* „Butter", frl. *Ont* „gekochte Butter" cf. REW 9057) (termenul reprezintă o inovaţie faţă de latină; termenul propriu folosit de latină era *buthyrum*/*buthurum*).

Vervex, -ece „Hammel" („berbec castrat, batal") este conservat cu acest sens în câteva idiomuri romanice (rom., rtr., dalm.), dar se circumscrie sensului „oaie" în idiomurile romanice occidentale: log. *(b)arvege*, fr. *brebis* (cf. REW 9270). *Pecora* „oaie", la care se poate raporta arhaismul *păcură*, *păcurea*, are acest sens pe spaţii întinse (it., friul., tosc., calabr., neap), regional, însă, numai în dialectul cremonez circulă cu sensul „ţap".

De altfel, subansamblul format din numele animalelor domestice (în special al masculilor unor animale de interes economic: *oaia*, *capra* şi *vaca*) a fost supus, în perioada latinei târzii, unui proces de reorganizare internă, reflectat de păstrarea selectivă a anumitor termeni latini specifici în vocabularul limbilor romanice şi de reorientarea semantică a unora dintre aceştia pe teren romanic. Explicaţia ar putea avea la bază obiceiul vechi, sesizabil la toate popoarele indo-europene, de a denumi masculii animalelor domestice fie prin lexeme de feminin (epicene la origine), cărora li se adăugau unele compliniri adjectivale (cf. *ouis mas* la Varro, pentru a se denumi *berbecul*), fie prin unele inovaţii lexicale care au avut circulaţie restrânsă la nivelul romanităţii (*aries* şi *taurus*, de pildă, considerate inovaţii târzii, cu o circulaţie ulterioară redusă) (Ernout-Meillet II: 724).

Sub aspect numeric, precumpănitoare sunt totuşi categoriile reprezentate de termenii panromanici şi de cei răspândiţi pe spaţii romanice largi, făcând parte din inventarul lexical care asigură coerenţă şi unitate întregului spaţiu romanic.

Anumite deosebiri frapante, între semantica unor termeni pastorali specifici spaţiului lingvistic romanic oriental şi cea păstrată în cel occidental, trimit la unele amenajări semantice şi formale datorate sistemului lingvistic în care aceste cuvinte au funcţionat (cazul fr. *brebis* < lat. *berbex*+ lat. *nutrix* cf. REW 9270), în timp ce altele reflectă în cel mai înalt grad preponderenţa păstoritului în spaţiul lingvistic oriental şi în special tipologia acestuia, orientată mai ales spre creşterea animalelor

[10] Faptul că acest termen a ajuns să desemneze produsele interzise, în perioadele de post alimentar premergătoare unor mari sărbători ale creştinătăţii ortodoxe, este grăitor pentru rolul jucat de mediile pastorale în adoptarea şi răspândirea creştinismului în spaţiul carpatic.

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

de talie mică, îndeosebi oi (*animalia, matrix*), caracterizată regional de deplasări periodice spre zone cu vegetație permanentă, dar raportată la centre umane stabile (*dolus*).

8. LEXICUL ÎMPRUMUTAT DE ALBANEZĂ DIN LATINĂ

Semnificative sunt, din perspectiva caracterizării stocului lexical păstoresc moştenit din latină în ansamblul romanic, rezultatele unei perspective contrastive asupra acestuia prin raportare la *inventarul lexical cu semantică similară împrumutat de albaneză din latină*. Acestea arată că „domeniul pastoral (…) este mai sărac în convergenţe şi paralele”[11] decât în cazul stocului autohton pe care aceste două limbi îl au în comun.

A. Cu unele reţineri, generate de faptul că unii termeni pastorali consideraţi îndeobşte de origine latină în albaneză au fost explicaţi şi prin raportare la substratul ilir al acestei limbi (v. pentru amănunte Vătăşescu 1997: 498), există un corpus redus de **lexeme comune româno-albaneze** circumscrise acestui domeniu lexico-semantic: *coagulum*, *colostrum*, *cuppa*, **deramare*, *fructus* (termenul cunoaşte sensuri diferite în cele două limbi, albaneza asemănându-se cu limbile romanice occidentale în această privinţă), *furca*[12], **haedus*, *matrix*, **matteuca*, *meridiare*, *mula*, **plagius*, *sarcinarius*, *tittia*, *turma*, *vituleus* (dacă acceptăm etimologia latină pentru rom. *vătui*).

B. Numărul cel mai important de lexeme cu semantică pastorală pe care româna le-a moştenit din latină este cel al **termenilor pe care albaneza nu i-a împrumutat**: *adaquare*, *agnellus*, *annotinus* (albaneza pare a conserva, totuşi, un calc după termenul latin), *aries*, *bucina*, *caldaria*, *callis*, *casearia*, *caseus*, *coccinus*, *dolus*, *fetare*, *galleta*, *minare*, *pascere*, *pastio*, **pecorarius*, *uber*, *unctum*, *vervex*[13].

Absenţa concordanţelor albanezo-române în ceea ce priveşte sectorul lexical latin (moştenit în română, împrumutat în albaneză), dar prezenţa unor similitudini lexicale pe care albaneza le are cu unele limbi romanice occidentale au condus la concluzia că nu se poate vorbi de o arie lingvistică romanică care să cuprindă româna şi albaneza, implicit deci, au sugerat ipoteza că influenţa latină asupra celor două limbi s-a exercitat fie în epoci diferite, fie din partea unor variante diferite ale latinei. Albaneza este o „limbă indo-europeană puternic influenţată de latină în

[11] Vătăşescu 1997: 498.

[12] Domeniul lexical comun pentru acest termen este considerat, în această lucrare, a fi cel casnic, legat de prelucrarea lânii, nu cel pastoral. Semantica veche a lexemului, atestată de sursele latineşti scrise, trimite totuşi la ustensila proprie crescătorilor de vite, care o foloseau pentru a întoarce şi a strânge *fânul* (Guţu 1983: 509).

[13] Interesant este faptul că albaneza a preferat, totuşi, alţi termeni latini pentru a desemna noţiunile respective (când nu apar termeni de substrat), precum: lat. *COLERE* (în locul lui *PASCERE*), *SITULA* (în locul lui *GALLETA*), *MALUM* (pentru *DOLUS*), *SCABIA* (pentru *ARANEA*) (Vătăşescu 1997: 506 ş.u.).

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

diferite momente, a căror succesiune este, însă, dificil de stabilit”[14], în timp ce influența limbii de substrat asupra formării românei este profundă, cuprinzând atât lexicul, cât şi domeniul morfologiei şi, probabil, al sintaxei (imposibil de explicat, deci, printr-un simplu împrumut), de unde concluzia logică că raporturile albanezo-române trebuie deduse „dintr-o foarte probabilă înrudire originară a substratului românei cu limba antică pe care o continuă albaneza”[15].

Un alt aspect semnificativ ce rezultă din comparația celor două limbi este şi acela că diferențele dintre cele două limbi sunt mai mari decât asemănările (aspect sesizat încă de Philippide OR II: 629). Toate aceste fapte lingvistice nu sunt, în consecință, de natură a acredita teoria conform căreia locul de formare al limbii române se poate amplasa în proximitatea spațiului etnolingvistic ilir, iar conviețuirea protoromânilor cu populația albaneză ar fi putut avea loc până în epoca *românei comune*[16].

În altă ordine de idei trebuie remarcat că limba albaneză este, de asemenea, limba unor păstori, ceea ce ar fi trebuit să se reflecte, după părerea noastră, şi în numărul mult mai mare de lexeme cu semantică pastorală pe care cele două limbi ar fi trebuit să le aibă în comun, inclusiv în ceea ce priveşte elementul latinesc, dacă ar fi să acceptăm ipoteza traiului în comun al acestor două nații până în epoca medievală.

9. CONSIDERAȚII FINALE

1. Dezvoltată şi maturizată sub alte auspicii materiale şi politice decât lumea romanică occidentală, civilizația romanică orientală nu poate fi corect înțeleasă în toate aspectele ei esențiale fără raportarea la viața păstorească. Vechimea remarcabilă a acestui mod de existență se reflectă cel mai bine în vechimea vocabularului aferent. Într-o proporție covârşitoare, lexemele circumscrise acestui subansamblu lexico-semantic provin în limba română din latină, cu o continuitate formală şi semantică apreciabilă, care atinge, în majoritatea cazurilor, fondul lexical indo-european.

2. Dificultățile referitoare la reconstrucția vocabularului caracteristic romanității orientale provin, în principal, din faptul că latina dunăreană este precar atestată epigrafic, în descrierea acesteia apelându-se la un alt sistem reconstruit, latina populară sau vulgară. Aşadar, materialul lexical adus în comparație este cel atestat în sursele latine (incomplet sub aspect numeric şi de o factură certă, caracteristic îndeosebi aspectului cult al limbii), care a fost raportat apoi la fapte romanice care, prin forța împrejurărilor, sunt târzii şi departe de a fi exhaustive. În consecință, ceea

[14] Vătăşescu 1997: 2.

[15] Brâncuş 1983: 20.

[16] La o concluzie asemănătoare ajunsese şi Hasdeu: „fără a se mişca unii din Dacia Traiană şi alții din Epir, românii sau daco-latinii şi albanezii sau epiroto-latinii sunt şi nu pot a nu fi legați printr-o extremă asemănare linguistică, deoarece provin unii şi alții din elemente romanice şi elemente tracice, amestecate însă în diverse epoce, prin diverse dialecte, cu diverse doze şi sub diverse doze climatologice” (*Ist. crit.* I: 309).

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

ce putem afirma cu certitudine despre ansamblul vocabularului latinei dunărene (şi, prin urmare, şi despre componenta cu semantică păstorească a acestuia) se bazează în mare pe comparaţii cu fapte de limbă atestate ale latinei clasice, înregistrate în opere care au supravieţuit istoriei. Prin raportare la aceste surse s-a făcut şi se face, în general, caracterizarea lexicului general moştenit din latină de limba română (sărăcire semantică, reorganizări interne ale vocabularului, deplasări dinspre segmentul activ spre cel pasiv ş.a.m.d.).

În ciuda precarităţii acestor surse şi a naturii lor speciale, corpusul păstoresc al limbii române prezintă, într-o proporţie covârşitoare, o remarcabilă continuitate, atât formală, cât şi semantică, cu vocabularul latinei. Majoritatea acestor termeni se regăsesc în sursele clasice, în toate epocile istorice. Valenţele poetice inedite ale unor lexeme legate, prin sensurile lor iniţiale, de creşterea animalelor trimite, după părerea noastră, la o bază socio-economică foarte asemănătoare cu cea românească (nu postulăm aici nimic despre raportul genealogic în această privinţă, majoritatea autorilor sunt de acord cu moştenirea preponderent dacică a acestui domeniu economic românesc). Însă ipotezele legate de originea pastorală a vechii civilizaţii latine par a corespunde realităţii.

3. Discrepanţele semantice la acest nivel, atâtea câte sunt, vizează un număr foarte mic de termeni. Tipologia relaţiilor semantice între elementul lexical românesc şi cel latin descrie, în general, raportul genealogic existent între acestea. Este inclusă aici relaţia de *hiponimie/hiperonimie* (cum am putea considera că este cazul pentru drom. *nămaie* şi lat. *animalia*), precum şi cea care descrie raportul *general/ particular* (drom. *mătrice* faţă de lat. *matrix*).

Cercetarea mai atentă a atestărilor scrise ale latinei arată că româna este mai *conservatoare* în unele cazuri decât s-a presupus până în prezent.

Unul dintre exemplele des invocate în legătură cu preponderenţa păstoritului în economia mediului economic al civilizaţiei romanice dunărene (este cazul lui *fetus* şi al întregii familii lexicale a acestuia) nu corespunde întocmai realităţii istorice.

Similitudinile socio-profesionale ale spaţiului romanic oriental cu cele specifice latinităţii sunt, după părerea noastră, mai mari decât s-a admis până în prezent. Nu este exclus ca numai imposibilitatea de a compara aceleaşi variante diafrastice (din pricina slabei atestări) să ne împiedice să postulăm o mai mare continuitate de conţinut la nivelul întregului stoc lexical romanic şi îndeosebi în ceea ce priveşte această componentă a vocabularului.

4. Româna comună este, de asemenea, un diasistem reconstruit prin comparaţie interdialectală. O cercetare comparativă asupra corpusului cu semantică pastorală păstrat de limba română, care în această întreprindere contează ca simplu dialect, cu inventarul lexical păstrat de aromână, nu acreditează cu argumente lingvistice ideea descendenţei sudice a romanităţii carpatice. Puţine lexeme se află la nivelul acestei variante lingvistice temporale în raport de geosinonimie absolută (arom. *căşare*/drom. *mutare*; arom. *surin*/drom. *faţă*), ceea ce arată o remarcabilă unitate dialectală, urmare a existenţei, în vechime, a unui continuum romanic oriental.

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

5. Raportarea fondului lexical latinesc cu semantică pastorală la ansamblul romanic occidental evidențiază, dincolo de configurația dialectală veche, sesizabilă în unele cazuri, sugerată de păstrarea unor lexeme latineşti în spațiul occidental, altele decât cele care se pot regăsi în teritoriul lingvistic oriental pentru desemnarea aceloraşi noțiuni (cazul pentru *ouis-ueruex*, parțial pentru *haedus-caprittus*), existența unor discrepanțe semantice în cazul fondului lexical cu semantică pastorală conservat la nivelul mai multor idiomuri romanice. Într-adevăr aceste fapte nu pot fi altfel explicate decât prin *tipologia* păstoritului românesc, aparte în ansamblul romanic prin permanență şi trăsături definitorii.

6. Date fiind similitudinile socio-profesionale cu spațiul socio-economic albanez, ar fi fost de aşteptat asemănări mult mai mari între vocabularul pastoral moştenit de română din latină cu lexicul păstoresc pe care albaneza l-a împrumutat din latină. Ipotezele care legau procesul etnogenetic (deci, inclusiv, cel glotogenetic) românesc de teritorii geografice aflate exclusiv în sudul Dunării, în cuprinsul vechii Dardanii, nu îşi găsesc justificare în argumente exclusiv lingvistice.

7. Remarcăm că toate aceste fapte de limbă, prezentate mai sus, reflectă un aspect important al istoriei culturale româneşti, anume specificul popular al latinei conservate în spațiul lingvistic oriental, specific datorat, printre altele, şi absenței totale a influenței culte latineşti exercitate prin intermediul şcolii sau al bisericii, cel puțin până în secolul al XVIII-lea. Acest aspect face ca situația fondului moştenit al limbii române în ansamblul vocabularului românesc să fie similar aceluia al unui sistem închis, fiind complet privat de influențele ulterioare din acest strat lingvistic, care să întărească şi să susțină caracterul romanic al structurii gramaticale şi lexicale a limbii române. Prin contrast, avem situația şi specificul limbii latine în Occidentul romanic, unde „latina medievală devine sursă de îmbogățire a vocabularului limbilor în ascensiune culturală cu termeni necesari pentru a exprima mulțimea de concepte fără înveliş sonor pe teren romanic" (Rîpeanu 2001: 40). Adesea influența cultă, exercitată permanent asupra fondului lexical moştenit, a contribuit la modificarea în formă sau în conținut a elementelor lexicale caracteristice acestui strat lexical, ceea ce nu se poate susține în cazul românei sau al dialectelor ei istorice.

Acest aspect îşi are relevanța lui, referitor la caracterul profund romanic al limbii române (Puşcariu 1920: 41), precum şi la capacitatea etnică de conservare a rădăcinilor autohtone şi romanice într-un mediu „neromanic", ba mai mult, adesea chiar ostil romanității. Aceste fapte arată, indiscutabil, tenacitate şi robustețe etnică, ceea ce explică, în ultimă instanță, capacitatea românilor de păstrare a ființei naționale în condiții istorico-politice care nu au fost întotdeauna prielnice.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Brâncuş 1983 – Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

DDA – Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân (general şi etimologic)*, ediția a II-a, Editura Academiei, Bucureşti, 1974.

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)

Densusianu *Aspecte* – Ovid Densusianu, *Aspecte lingvistice ale păstoritului*, curs susținut la Universitatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti între anii 1933–1935.
Ernout-Meillet – Antoine Ernout, Antoine Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots.* Nouvelle édition, revue, corrigée et augmentée d'un index, Paris, Librairie C. Klincksieck, tome I (1959), tome II (1960).
Diculescu, C., *Elemente vechi greceşti în limba română*, în DR IV (1924–1926), p. 394–516.
DR – *Dacoromania*, Buletinul „Muzeului Limbii Române", 1920 ş.u.
Giuglea 1943 – G. Giuglea, *Coïncidences et concordances entre le roumain et les autres langues romanes, III,* în *Langue et littérature. Bulletin de la section littéraire* II, 1943, p. 20–66, citat după *Cuvinte româneşti şi romanice. Studii de istoria limbii, etimologie, toponimie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 260–292.
Guţu 1983 – G. Guţu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Hasdeu EMR – B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, I–III, ediția Gr. Brâncuş, Editura Minerva, Bucureşti, 1972–1976.
Hasdeu *Ist. crit.* –B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, ediție îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş, Editura Universitas, Bucureşti, f.a.
ILR –*Istoria limbii române*, II, Editura Academiei, Bucureşti, 1969.
Kramer 1993 – Johannes Kramer, *Sprachatlanten des Rumänischen*, în *Stand und Perspektiven der romanischen Sprachgeographie* (Hrsg. Otto Winkelmann), Gotfried Egert Verlag, Wilhelmsfeld, p. 3–20.
Mihăescu 1993 – H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti, Editura Academiei Române.
Mihăilă DLRV – G. Mihăilă, *Dicţionar al limbii române vechi (sfârşitul secolului X – începutul secolului XVI)*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1974.
Philippide OR – Al. Philippide, *Originea românilor* I. *Ce spun izvoarele istorice*; II. *Ce spun limbile română şi albaneză*, Viaţa românească, Iaşi, 1923, 1927.
Rîpeanu 2001 – Sanda Reinheimer-Rîpeanu, *Lingvistica romanică. Lexic, Fonetică, Morfologie,* Editura All, Bucureşti.
Rosetti ILR – Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVIII-lea*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1968.
Vătăşescu 1997 – Cătălina Vătăşescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparaţie cu româna*, Editura Academiei Române, Bucureşti.
Vuia 1964 – Romulus Vuia, *Tipuri de păstorit la români (secolul al XIX-lea – începutul secolului XX)*, Editura Academiei, Bucureşti.

THE ROMANIAN PASTORAL VOCABULARY IN ROMANIC PERSPECTIVE. THE PLACE OF THE ELEMENTS INHERETED FROM LATIN IN THE ROMANIC ENSEMBLE

(Abstract)

This study emphasises the particularities of semantic nature revealed by the study of pastoral vocabulary Romanian has inherited from Latin when comparing it with the Latin one and also with other Romanic terms. Difficulties occur as some datum point involved in this comparison (Danubian Latin and Proto-Romanian*) are reconstructed lexical systems.

Cuvinte-cheie: latină dunăreană, română comună, vocabular păstoresc, vocabular romanic occidental.
Key-words: Danubian Latin, pastoral vocabulary, Proto-Romanian*, West-Romance vocabulary.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

* Proto-Romanian – Early Romanian non-divided into dialects.

BDD-A556 © 2010 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:27:29 UTC)